

Емилија Лазаревић

УСВАЈАЊЕ ЗНАЧЕЊА РЕЧИ У ЈЕЗИКУ ДИСФАЗИЧНЕ ДЕЦЕ

Резиме: У раду су изложени резултати истраживања лексичко-семантичког нивоа с аспекта способности препознавања језичког садржаја лексеме на понуђени језички израз фреквентне лексеме код деце са развојном дисфазијом после завршеног логопедског третмана. Узорак је сачињен од 160 испитаника на узрасту од седам до тринаест година, који су подељени у две групе: експерименталну групу представљало је 60 испитаника (деца са развојном дисфазијом после завршеног логопедског третмана), а контролну 100 испитаника (деца са нормалним говорно-језичким развојем). Испитивање је спроведено Акадија (ACADIA) тестом развојних способности (Аткинсон, Џонстон и Линдсеј, 1972), шестим субтестом – Слушно-видна асоцијација. На основу резултата истраживања дошли смо до сазнања да је ова способност лошије развијена код испитаника са развојном дисфазијом у односу на децу са нормалним говорно-језичким развојем.

Кључне речи: развојна дисфазија, лексичко-семантички ниво, лексема, логопедски третман

УВОД

Изучавање језика као система знакова, који човеку омогућавају развијен друштвени живот који се остварују у општењу међу људима, изузетно је сложено јер, може се рећи, да нема аспекта човековог постојања који није, више или мање, повезан са језиком и говором (Бугарски, 1991). Резултати истраживања у области језика нам помажу и у бољем разумевању језичког развоја код деце која имају говорно-језичке тешкоће. Под говорним поремећајима уопштено подразумевају се све сметње у говорном функционисању које на било који начин ремете вербалну комуникацију, без обзира чиме су условљени и како се испољавају. Говорни поремећаји су неправилности у изговарању и језичком изражавању, који могу да захвате све модалитете говора и гласа, структуру језика, артикула-

цију, читање и писање, а проузроковани су или утицајем средине или патолошким променама у говорном систему, а често и једним и другим (Владисављевић, 1977). Под језичким поремећајем подразумевају се сви облици сметњи у језичком функционисању који значајним ометањем комуникације утичу на психосоцијални развој, или су на други начин повезани са њим (Радоман, 2003). Домен нашег интересовања је развојна дисфазија, која је дефинисана као поремећај говора који се јавља од самог почетка обликовања говорних активности, а манифестује се тако што је говор и поред оспособљености за јасно обликовање фонема, деформисан, лоше уобличен, до граница разумљивости. Деца при томе имају очуван слух и развијену интелигенцију (Бојанин, 1985). Сагледавањем литературе која се бави проблемима развојне дисфазије, дошли смо до закључка да се истраживачи говорно-језичког развоја код деце са равојном дисфазијом углавном фокусирају на праћење њиховог развоја до поласка у школу. Пошто се фонолошки, синтаксички и лексичко-семантички развој интензивно наставља и на млађем школском узрасту, сматрали смо да је потребно пратити тај развој и на каснијим узрастима како би се на основу тог праћења продуцирала сазнања о развојној дисфазији. Одлучили смо да одабраним тестовним материјалом испратимо развој лексичко-семантичког нивоа са аспекта способности препознавања језичког садржаја лексеме на понуђени језички израз фреквентне лексеме код деце са развојном дисфазијом после завршеног логопедског третмана. Праћење ове способности подразумевало је и поређење са резултатима вршњака без говорно-језичких поремећаја и сметњи. С обзиром да развијеност и богатство лексичко-семантичког нивоа представља облик говорног и језичког понашања личности, сматрали смо да је ово значајно питање коме треба посветити адекватну пажњу. Језички поремећаји не само да имају значајан утицај на целокупни (интелектуални, емоционални и социјални) развој личности, него и негативно утичу на социјалну адаптацију такве деце на уже и шире окружење.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

У складу са постављеним предметом истраживања, формулисали смо циљ нашег истраживања:

– да испитимо да ли постоје разлике на лексичко-семантичком нивоу, с аспекта способности препознавања језичког садржаја лексеме на понуђени језички израз фреквентне лексеме између испитаника експерименталне групе (Е) и контролне групе (К). У складу с постављеним циљем, у истраживању смо пошли од претпоставке да деца са развојном дисфазом имају тешкоће у способности препознавања језичког садржаја лексеме на понуђени језички израз фреквентне лексеме.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Узорак истраживања

Истраживање је обављено у популацији деце школског узраста старости од 7 до 13 година. Хронолошки узраст детета рачунали смо датумом испитивања. Узорак је био сачињем од 160 испитаника који су подељени у две групе, експерименталну и контролну. Експериментална група је била састављена од 60 испитаника који су били заведени у логопедској документацији под дијагнозом: развојна dysphasia, били су обухваћени логопедским третманом, завршили су третман и похађају редовне основне школе у Београду. Контролну групу је сачињавало 100 испитаника са нормалним говорно-језичким развојем редовне Основне школе „Гаврило Принцип,, у Земуну. Е и К група су уједначене по узрасту и нивоу когнитивног функционисања.

Инструменти истраживања

Предмет нашег истраживања је испитивање развијености лексичко-семантичког нивоа код деце са развојном дисфазом после завршеног логопедског тремана. Да бисмо испитали овај сегмент говорно-језичког развоја користили смо Акадиа тест – развојних способности – VI Субтест Слушно-видна асоцијација. Акадиу тест (ACADIA) канадских аутора, Аткинсона, Џонстона и Линдсеја (1972) превели су и адаптирали за наше услове Новосел и Марвин-Кавор 1985. године (Novosel и Marvin-Cavor, 1985). Тест је стандардизован за нашу популацију (609-оро градске и сеоске деце), поново

валидиран и израчуната је његова поузданост. Састоји се од 13 субтестова, међусобно независних, али који корелирају (од 0,50 до 0,80). Сваки субтест намењен је мерењу одређених аспеката развојних способности, које су пресудне за успешно савладавање наставног програма у основној школи. Шести субтест – Слушно-видна асоцијација испитује способност препознавања језичког садржаја лексеме на понуђени језички израз фреквентне лексеме. Субтест се састоји из три дела. Испитаник треба да одабере слику као одговор на текст који ће испитивач прочитати у првом делу. У другом делу задатака, испитаник треба да изабере и заокружи једну реч из теста реченице коју је испитивач изговорио. Трећи део је када испитаник по рими треба прво да пронађе од понуђених слика две које се римују и на крају од понуђене четири речи треба да пронађе две које се римују. Субтест има 20 ајтема. Оцењивање: сваки исправан одговор носи један бод. Укупно може бити 20 позитивно решених одговора.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Способност деце са развојном дисфазијом на лексичко-семантичком нивоу испитивана је са аспекта препознавања језичког садржаја лексеме на понуђени језички израз фреквентне лексеме. Добијени резултати су обрађени процентуално и другим статистичким поступцима: аритметичка средина, интервал варијације, стандардна девијација, коефицијент варијације, т-тест и интервал поузданости за вероватноћу $p=0.95$. Резултати су приказани табеларно и графички. Добијени подаци при решавању целог субтеста приказани су Табелом 1.

Табела 1. Испитаници експерименталне и контролне групе према броју тачних одговора на VI субтесту – СЛУШНО-ВИДНА АСОЦИЈАЦИЈА (АКАДИЈА)

Ајтеми	Група				Значајност разлика у пропорционалној заступљености	
	Е (n=60)		К (n=100)			
	број	%	Број	%	t _n – тест	вероватноћа
1	48	80.0	100	100.0	-3.873	p<0.001
2	60	100.0	100	100.0	0.000	p>0.05
3	60	100.0	100	100.0	0.000	p>0.05
4	48	80.0	100	100.0	-3.873	p<0.001
5	55	91.7	100	100.0	-2.335	p<0.03
6	57	95.0	99	99.0	-1.340	p>0.05
7	57	95.0	99	99.0	-1.340	p>0.05
8	58	96.7	98	98.0	-0.492	p>0.05
9	53	88.3	95	95.0	-1.424	p>0.05
10	47	78.3	98	98.0	-3.576	p<0.001
11	45	75.0	99	99.0	-4.227	p>0.001
12	38	63.3	82	82.0	-2.553	p<0.01
13	59	98.3	100	100.0	-1.008	p>0.05
14	58	96.7	99	99.0	-0.925	p>0.05
15	57	95.0	93	93.0	0.527	p>0.05
16	50	83.3	100	100.0	-3.464	p<0.001
17	30	50.0	73	73.0	-2.936	p<0.01
18	49	81.7	99	99.0	-3.403	p<0.001
19	48	80.0	100	100.0	-3.873	p<0.001
20	39	65.0	99	99.0	-5.451	p<0.001

На основу добијених података утврђено је да постоји статистички значајна разлика у процентуалној заступљености тачних одговора, између испитаника експерименталне и контролне групе, када су у питању први ајтем $p<0.001$, четврти ајтем $p<0.001$ и пети ајтем $p<0.03$. Ови ајтеми су испитивали способност повезивања значења речи са адекватним сликовним појмом. Испитаници Е групе су постигли слабије резултате у односу на вршњаке К групе. При решавању следећих 11 ајтема испитивала се способност препознавања и издвајања речи од понуђених стимулуса. Статистички значајна разлика је остварена за десети ајтем $p<0.001$, једанаести ајтем $p<0.001$, и дванаести ајтем $p<0.01$. У последњих 5 ајтема који су испитивали способност проналажења речи које се римују деца са развојном дисфазом су постигла најлошије резултате. На свих пет ајтема је остварена статистички значајна разлика и то:

за шеснаести ајтем $p < 0.001$, седамнаести ајтем $p < 0.001$, осамнаести ајтем $p < 0.001$, деветнаести ајтем $p < 0.001$ и двадесети ајтем $p < 0.001$.

Анализирајући стандардизоване бодове остварене на субтесту – Слушно-видна асоцијација испитаника експерименталне и контролне групе дошли смо до следећих закључака (Табела 2 и Графikon 1):

Табела 2. Испитаници експерименталне и контролне групе према просечном броју стандардизованих бодова на VI субтесту – СЛУШНО-ВИДНА АСОЦИЈАЦИЈА (АКАДИА)

Статистички параметри:	Стандардизовани бодови	
	експериментална група (n = 60)	контролна група (n=100)
Минималан број бодова	0	17
Максималан број бодова	56	67
Просечан број бодова	42.05	53.88
Стандардна девијација	14.06	6.18
Коефицијент варијације у %	33.43	11.47
Значајност разлика у просечним вредностима т – тест	$T_{E,K} = 7.327$	$p < 0.001$

– Да се број стандардизованих бодова креће у експерименталној групи од 0 до 56 бодова, а у контролној групи од 17 до 67 бодова.

– Да се просечан број стандардизованих бодова креће у експерименталној групи у интервалу 42.05 ± 14.06 бодова, а у контролној групи у интервалу 53.88 ± 6.18 бодова.

– Да су појединачни подаци у експерименталној групи хетерогенији (KB% >30%) него у контролној групи (KB% мањи од 30%).

– Да постоји статистички високо значајна разлика $p < 0.001$ између испитаника експерименталне и контролне групе у просечном броју остварених стандардизованих бодова.

– Да се са вероватноћом $p = 0.95$ може очекивати да би се број стандардизованих бодова у основном скупу из кога је добијен анализирани узорак, кретао у експерименталној групи од 38 до 46 бодова, а у контролној групи од 52 до 55 бодова.

Графикон 1. Испитаници експерименталне и контролне групе према просечном броју стандардизованих бодова на VI субтесту Слушно-видна асоцијација (АКАДИА) – Интервал поузданости за вероватноћу $p=0.95$

говорно-језичким развојем на основношколском узрасту могу се извести одређени закључци:

Да је способност препознавања језичког садржаја лексеме на понуђени језички израз фреквентне лексеме лошије развијена код испитаника са развојном дисфазом у односу на децу са нормалним говорно-језичким развојем.

Да се код деце са развојном дисфазом споро развија значење речи. Добијени подаци указују да они и после завршеног логопедског третмана теже усвајају основно значење речи, значење речи се спорије развија, а значења којима располажу често се налазе само на нивоу представа.

Нижи ниво постигнућа при решавању овог субтеста указује на недовољну језичку развијеност и оскудан речник. Структура речника код деце са развојном дисфазом је упрошћена, смањена могућност употребе речи има за последицу много сиромашнији, незрелији и неадекватан лексички фонд.

Деца са развојном дисфазом и после завршеног логопедског третмана имају тешкоће изражене на лексичко-семантичком нивоу, у односу на своје вршњаке са нормалним говорно-језичким развојем. Добијени подаци указују да 16% испитаника експерименталне групе спада у дефектолошки третман (логопедски).

Присутне језичке тешкоће код деце и после завршеног логопедског третмана могу неповољно утицати на конверзацију, читање и писање у школи, усвајање нових знања и презентовање стечених. Неповољно утичу на успех из многих предмета који захтевају довођење у везу појмова који стоје у одређеном односу са другим појмовима где је неопходно овладавање димензијама значења речи као и значењским односима међу речима.

Тешкоће деце са развојном дисфазом после завршеног логопедског третмана нам указују да су последице развојне дисфазе веома широке и да се протежу и на породицу детета и друштво. Оне изазивају личне, породичне, медицинске, едукативне, социјалне и материјалне проблеме. Дете са језичким сметњама и поремећајима је погођено, а у немогућности доброг вербалног споразумевања може да има и измењено понашање, почев од регресије, до разних врста агресије.

Овакви налази указују на потребу дубљих истраживања у овој области, како би се унапредио рад са овом децом и смањиле њихове тешкоће не само у области говорно-језичког развоја, него

смањиле њихове тешкоће у савладавању наставних планова и програма и тешкоће у свакодневном функционисању.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту „Образовање за друштво знања“, број 149001 (2006–2010), чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Atkinson, J. S., E. E. Johnston, A. J. Lindsay (1972): *Acadia Test of Developmental Abilities*. Nova Scotia: University of Acadia, Wolfville.
- Бојанин, С. (1985): *Неуропсихологија развојног доба и општи ре-едукативни метод*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Буљанчевић, М. (1996): *Аудиогени етиолошки фактор логопатије код деце*. (Докторска дисертација). Београд: Дефектолошки факултет.
- Бугарски, Р. (1991): *Увод у општу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Lenneberg, E. H. (1985): *О критичном усвајању језика у развоју говора код детета*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Novosel, M., L.J. Marvin-Cavor (1985): *Акадиа тест развоја способности*, Примењена психологија, бр. 1–2, стр 103–108.
- Радоман, В. (2003): *Психологија језика и језичких поремећаја*, Београд: Дефектолошки факултет.
- Владисављевић, С. (1977): *Поремећај говора у школске и претшколске деце*. Београд: Савез друштава дефектолога Србије.
- Владисављевић, С. (1979): *Вербално памћење и семантичко-граматичке категорије*. Зборник радова о говору и језику, Београд.
- Владисављевић, С. (1987): *Афазије и развојне дисфазије*, Логопедија III, Београд: Научна књига.

ADOPTION OF THE MEANING OF WORDS IN THE DYSPHASIC CHILDREN VOCABULARY

By Emilija LAZAREVIĆ

ABSTRACT

The article presents the results of the research of lexically semantic level from the aspect of ability to recognize the linguistic contents of a lexeme to the offered linguistic expression of a frequent lexeme in children with developmental dysphasia after a completed speech pathology (logopaedics) treatment. A sample of 160 respondents aged 7 to 13 was taken and divided in two groups: the experimental one was represented by 60 respondents (children with developmental dysphasia after completed speech pathology treatment) and the control one of 100 respondents (children with normal speech language development). The tests applied were ACADIA test of developmental abilities (Atkinson, Johnson and Lindsay 1972) and the sixth subtest – Audio Visual Association. The research results led us to conclusion that this ability is less developed in respondents with development dysphasia in relation to children with normal speech development.

Key words: developmental dysphasia, lexically-semantic level, lexeme, speech pathology treatment.